

QƏLBİMDƏ BİR İŞİQ VAR

Əziz müəllimim və görkəmli yazıçı, mütəfəkkir Mir Cəlal haqqında düşüncələrim

(Əvvəlki 8-ci səhifədə)

Mənim əziz müəllimim Mir Cəlal Əli oğlu Paşayev Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü olaraq hələ 26 yaşında olmuşdu. Təkcə elə bu faktın özü onun istedadının hələ gəncikən parlaqlığını və ətraf mühitdə bu parlamentin görünməyən bildiyini sübut edir. Və üstəgəl yaşadığı binanın divarına vurulmuş xatirə lövhəsi önündə dayanarkən, keçirdiyim düşüncələr yada salıram. Bu düşüncələr isə sanki ustadın tərçümeyi-halidir - yəni yaşam yoludur.

Yazının əvvəlində də yazmışdım, indi yenə qeyd etmək istəyirəm. O, 1908-ci ildə Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil vilayətinin (ostanın) Əndəbil kəndində doğulmuşdur. Hələ harada doğulduğunun fərqinə varmadan uşaq kiçik yaşlarından məkanı dəyişməyə məcbur olur. Atası bu tay Azərbaycana - Gəncəyə köçür və gələcəyin böyük yazıçısının, mütəfəkkirinin uşaqlığı - yaddaş mühiti burada formalaşır.

Dünyanın təlatümə gəldiyi, Azərbaycanın da azadlığa can atdığı və ilk qovuşma zamanında - yəni 1918-ci ildə Mir Cəlalın atası Əli kişi dünyasını dəyişir. Və o, böyük qardaşının - az-çox əli işə-gücə yatan qardaşının himayəsində böyüyür. Ailənin vəziyyəti təbii ki, ağırlaşmışdı. Ancaq bu ailə təhsilə nə demək olduğunu yaxşı bilirdi. Və Mir Cəlalın da oxuması üçün yollar axtarırdı. 1918-1919 illərdə kiçik Mir Cəlal yerli xeyriyyə cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai təhsil ala bilər. Onun oxumaq həvəsi, iti fəhmi və zəkası ətraf mühitə diqqətini cəlb edirdi. Yəqin ki, mühitdəki açıq gözlü adamların da həvəsləndirici təklifləri olub. O, Gəncə Darülmüəlliminə daxil olur və burada oxuyur. Bu da eləyir 1924-28-i illər arası... Həmin dövrdə ictimaiyyəti oğlanların fəallığı ilə seçilir. Həm oxuduğu təhsil ocağında, həm də şəhərin gənclər mühitində tanınır. İctimai təşkilatların gənclərlə bağlı qurumlarında aparıcı sima olur.

Mənim müəllimim və Azərbaycanın böyük sənətkarı Mir Cəlal haqqında çoxlu tədqiqatlar yazılıb və bu faktların hamısı bu və ya digər dərəcədə həmin tədqiqatlarda əks olunub. Ancaq mən öz oxucularım üçün danışacağam. Ən başlıcası, özümün mənavi borcumu verməyə çalışacağam. Zamanın qarşısında, həyatın qarşısında bu borc mənim üçün həmişə önəmli olub. Mir Cəlalın təhsil, yüksək biliyi həmişə can atıb, onu Kazan Şərq Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat şöbəsində (1930-1932), Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında (1932-1935) oxumağa məhz həmin istək aparmışdır. O, həmin dövrdə, həm də müəllimlik etmiş, dövrü mətbuatda daim yazıları ilə imzalarını ictimai mühitə çatdırıb almışdır. Bundan sonra Mir Cəlalın dövrü elmi tədqiqatlar dövrü başlayır. «Füzulinin poetikası» mövzusunda namizədlik dissertasiyası (1940), «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» mövzusunda doktorluq (1947) dissertasiyası müdafiə edir. O artıq Azərbaycanın nüfuzlu bir alimi kimi həmin dövrdən məşhurlur. Dərslər yazırdı, elmi tədqiqat işləri aparırdı. «Klassik irs və müasirlər», «Füzuli sənətkarlığı», «Cəlil Məmmədquluzadə realizmi»... kimi əsərləri onun necə zəngin bir alim olduğunu xəbər verirdi. Maraqlıdır ki, o, 1928-ci ildən çox gənc ikən ədəbi fəaliyyətə başlamış, aydın və məntiqli yazıları ilə dövrün gənc yazılan mətbuatında yazıları ilə görünmüşdü. «Kommunist», «Gənc işçi» və dövrün digər populyar mətbuat orqanlarında həm çalışmaları, həm də yazıları onu prinsipial, əqidəli bir gənc kimi tanıdırdı. Özü də həmin mətbuat orqanlarında məsul vəzifələrdə idi. «Kommunist» qəzetində şöbə müdiri, «Gənc işçi» qəzetində məsul katib və S. O. hələ 40-ci illərin axırından professor idi.

Həyat yoluna bələdçilik edən əziz müəllimim Mir Cəlal

Azərbaycan Dövlət Universitetində 1961-ci ildən Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olmuşdu. Sovet dövründə hər yazıçını, alimi xüsusi ezamiyyə briqadalarının tərkibinə daxil etməmişdilər. Amma Mir Cəlalı 1935-ci ildə Ağ dəniz - Baltik kanalı boyunca təşkil olunan yaradıcı əzamiyyətinə göndərirdilər. Ümumiyyətlə, Mir Cəlal Moskvada - yəni sovetlərin paytaxtında keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti 10 günliklərinə (1940, 1950, 1960), SSRİ yazıçılarının II (1954), III (1959), IV (1967) qurultaylarında iştirak etmişdir. Bəlkə də, bu «iştirak etmişdir» sözünün indiki dövrdə anlamı həmin dövrə aid məhiyyəti tam ifadə eləmir. Sovet dövrünə aid mərhələdə görək hansı nüfuzda, gücdə, istedadla, hörmətlə olaydın ki, bu mötəbər məclislərdə iştirak edə biləydin. Yazıçının həyatı ilə bağlı xronika haqqında çox geniş danışmaq istəməsəm də, təltiflərinə qeyd etmək istəyirəm. Bunu da qısaca bir cümlə ilə ifadə edərdim. O hər cür təltifə layiq idi. Və bir təltifi də vardı - «Qabaqcıl maarif xadimi»...

Zənnimcə, bu böyük maarifçinin, mütəfəkkirin dəyərli - özü də çox dəyərli təltifidir. Onun 40-ci illərdən almağa başladığı medallar, təltiflər 69-cu ildəki «Əməkdar elm xadimi» fəxri adı və bir çox başqa təltifləri gəlib «Qabaqcıl maarif xadimi» missiyası ilə təamamlanıb. Bu, artıq onun sözün həqiqi mənasında, mükəmməl mənavi simasıydı. O, mənsub olduğu xalqın, vətənin ön öncül maarifçisi idi. Əlbəttə, 1978-ci il sentyabrın 28-də vəfat edəndə onun Fəxri xiyabanda dəfn olunması qanunauyğun idi. Doğma şəhərimizin küçələrindən birində onun adını görmək də qədrişünaslıq nümunəsidir.

Mənim əziz müəllimimin ilk kitabını Azərbaycan 1932-ci ildə nəşr etdirmişdir. Bu gün təkrar nəşrlərlə birlikdə Mir Cəlalın irsinin nəşri siyahısı ölkəmizdə və xaricdə müxtəlif dillərdə az qala unudulan bir siyahı ilə göstərilə bilər, çünki həmin rəqəm hələ sovetlər dövründə 60-i keçmişdi.

görünürdüm. Mən Mir Cəlal müəllimlə, yəni onun tələbələri sırasında dəniz qrafiyində gəzintiye də çıxmışdım. Və birlikdə şəkil də çəkdirmişdik. Şəkili göstərəndə kimsənin sözü olmurdu. Tay-tuşların mənə qarşı baxırdılar.

Mir Cəlal Paşayev böyük alim və müəllim olmaqdan başqa, həm də böyük yazıçı idi. Tələbələrini yaradıcılığı ilə xüsusilə maraqlanırdı. Mənimlə də həmişə köhnə tanışlar kimi davranırdı. Təzə nə yazıb, yazmadığını soruşurdu. Mən də bir gün yazılarımı özünün tələbi ilə toplayıb ona verdim. Özü ilə apardı. Səhəri günü məni kafedraya çağırtdı. Yanına getdim. Dedi ki: «Get, Yazıçılar Birliyinə, orada İsaq İbrahimov var, onu tap. Də ki, soni mən göndərmişəm». Nə gizlədim, çox həyəcanla getdim Yazıçılar Birliyinə. İsaq İbrahimov da tapdım. Mir Cəlal müəllimin yanından gəldiyimi, məni onun göndərdiyini dedim. Əvvəlcə çox ciddi, bir az da quru qarşılandığını düşündürdüm. Amma İsaq müəllimin üzündəki görünüşünə necə dəyişdiyini də gördüm. Aytağa qalxıb əlimi sıxdı və dedi: «Mir Cəlal buraya elə-bələ uşaq göndərməz. O, yəqin ki, sən istedadına bələddir». İsaq müəllim də məni Elçin Əfəndiyevə təqdim etdi. Və heç gözləmədiyim bir məsələ oldu. Elçin Əfəndiyev mənim Moskvaya Patris Lumumba adına Xalqlar Dostluğu Universitetinə getməyimi üçün xasiyyət-namə verdi. Bütün bunlar mənim üçün əfsanəvi bir hadisə idi. Elə bil ki, yazmışdım, yuxu görürdüm.

Hadisələr bir çox hallarda bizim istəmədiyimiz kimi cərəyan edir. Məni hərbi xidmətə çağırtdılar. Bu, 1978-ci il idi. Hətta mənim xeyrixahım Bakıda hərbi xidmət eləməyimi üçün də köməyini əsirgəmədi. Mən hərbi xidmətdə olanda eşitdim ki, Mir Cəlal müəllim 70 yaşında dünyasını dəyişib. Həmin 78-ci ilin yazını mənim üçün çox kədərli keçdi. Sentyabr ayının 28-i, indi də həmin tarixi unuda bilmirəm. Amma təskinliklərim də var. Sonralar universiteti də bitirdim, mətbuatda lap aşağı qulluqdan, yuxarı pillələrə də qalxdım. Nəhayət, hökumət qulluğunda da işlədim. Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində mühüm bir sahəyə rəis kimi başçılıq etdim. Və bir neçə kitabım çap olundu. Amma həmişə ələ bilirmən ki, bütün kitablarımın redaktorluq kəndindən şəhərə üz tutanda, ilk qayğıkeşim olan Mir Cəlal Paşayevdir. Onun anadan olmasının 100 illiyi də, 110 illiyi də, ümumiyyətlə, hər vaxt mənim üçün dəyərlidir, qiymətlidir. Hayatımın önəmli günlərini yada salan tarixi və əlamətdar günlərdir.

İdeologiyamızın qurbanı olan ələ sənətkarlar var ki, yazdıqları, yaratdıqları bu gün yalnız tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Amma Mir Cəlal sənəti, yaradıcılığı bu gün də öz əhəmiyyətini itirmir. Mir Cəlal yaradıcılığı o vaxt cəmiyyətimizə necə təsir edirdisə, bu gün də o mənavi-psixoloji əhəmiyyətə davam edir, bu gün də onun elmi mühitimizə, ədəbiyyatşünaslığımıza göstərdiyi misilsiz xidmətlər dəyərini itirmir. Böyük sənətkarın şirin, qəlbəatın, şüura təsir edən, düşüncəyə qol-qanad verən nəsrli müstəqillik dövrü Azərbaycan gəncləri üçün də çox dəyərlidir. Çünki onun ideali yaşadırdı. Yaşarı ideal isə gənclərin gələcəyini inanımlı artırır. Onları həyat və mübarizəyə səsləyir. İndi də təkrar-təkrar deyirik ki, Mir Cəlal yalnız öz dövrünün ziyalısı olaraq qalmadı, O, bu gün bizimlə gələcəyi quran insanların arasında da. Əlbəttə, dövrü ədəbi əsərləri ilə. Mən tam inamla deyirəm ki, o, bir nəsr kimi abadi yaşayacaq, çünki onun nəsrində Azərbaycanın mənavi həyatı realistik üslubda, dəqiq və aydın təsvir olunub. İnsanlar isə həmişə keçmiş yada salmaq üçün müəyyən istinadları axtarırlar.

(Davamı 10-cu səhifədə)

Müasir dövrümüzün gəncləri üçün öz keçmişlərini öyrənmək istəyəndə, elə on yaxşı istinad Mir Cəlalin yaradıcılığı ola bilər. Mən belə düşünürəm.

Bir dəfə bir müxbir mənə sual (Babək Hacıyev «Qanun və məmur» qəzeti, 3-18 may 2008-ci il) verdi ki: «Mir Cəlali yaşadığı cəmiyyətin, dövrün ziyalılarından fərqləndirən hansı cəhətləri idi?» Mən də həm öz həyatımı danışdım, həm də şahidi olduğum, bildiyim olayları yada saldım: «Doğrudan da deyilməli, qeyd olunmalı fikirdir. Mir Cəlal Paşayevi dövrün ziyalılarından fərqləndirən cəhət tək onun yaradıcı şəxsiyyət olması deyil, eyni zamanda onun yaxşı insan olmasıdır. O, bütün varlığı ilə cəmiyyətin inkişafına, xalqın gələcəyinə addım-addım gedən yolda bir şəxsiyyət, ziyalı kimi mübarizə aparırdı və neçə-neçə insanların mənəvi dünyasına öz yaxşılıqları ilə həkk olub. Yaxşı yazıçı, yaxşı şair olmaq olar. Amma yaxşı insan olmaq çətindir. Hamıdan fərqli həm yaxşı yazıçı, həm yaxşı tənqidçi-ədib, həm də yaxşı qayğıkeş insan idi. Onun qayğıkeşliyi neçə-neçə insanların qəlbində bu gün də yaşayır. Onlardan Xalq şairi Nəriman Həsənzadəni qeyd edə bilərəm. Mən onunla keçmiş Mətbuat və İnformasiya nazirliyində xeyli işləmişəm. Nəriman müəllim də bu xoşbəxt insanlardandır. Vaxtilə Mir Cəlal Paşayev öz oğlu Arif Paşayevə veriləcək evi, məhz gənc şair Nəriman Həsənzadəyə vermişdi. Tək bu fakt bəsdir ki, Mir Cəlal Paşayev neçə-neçə nəsillərin ürəyində xeyirxah insan kimi yaşasın. O, əlində olan imkanları yalnız özü üçün sərf etməyib. O, düşüncüdü ki, Nəriman Həsənzadə gələcəyin böyük şairi ola bilər. Həqiqət də budur ki, Nəriman Həsənzadə dövrünün yaxşı ziyalısı, görkəmli şairi oldu. Bütün illər boyu Mir Cəlal Paşayev rəhmət qazanıb. Çünki çoxlarından fərqli olaraq onun yaradıcılığı ilə yaxşılıq həmişə qoşa qanad kimi gedir. Sevindirici haldır ki, bu gün Mir Cəlal Paşayevin böyüdü, tərbiyə verdiyi övladları Azərbaycanın fəxt etdikləri ziyalılarıdır. ...Budur Mir Cəlal ailəsindən gələn ziyalılıq və vətənpərvərlik».

Həqiqətən insanın həyatında özündən sonrakı iz həm övladlarında, həm də yaradıcılığında təsdiqlənir. Mən birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın xalqımızın, Vətənimizin naminə göstərdiyi xidmətləri sadalamaq fikrində deyim. Çünki bunlar nəinki Azərbaycanın, həm də Azərbaycanın xaricdə olan bütün xeyirxahlarına və eləcə də bədxahlarına da yaxşı məlumdur. Bircə kəlmə ilə də professor Nərgiz xanım Paşayevanın da adını çəkmək, onun da ziyalılıq yerini göstərmək istədim.

QƏLBİMDƏ BİR İŞIQ VAR

M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru kimi ali təhsil sahəsində təşkilatçılığı, eləcə də ədəbiyyatşünaslıq elminizə Mir Cəlal ənənələrinin davamçısı kimi verdiyi töhfələr hər birimizə məlumdur. Bir vaxt Mir Cəlal irsinin cəmiyyətimizə aşılacağı ali hissələrin mahiyyəti haqqında danışanda da demişəm: «Mir Cəlal yaradıcılığı cəmiyyətə doğru, həqiqəti aşılırdı. O, xalqı öz yaradıcılığı ilə tərbiyə edirdi. İnsanları doğru yola, düz istiqamətə səsləyirdi. Bugünkü oxucuya, gəncliyə bir şeyi arzulayırdım ki, onlar Mir Cəlal Paşayevi oxusunlar. Onun yaradıcılığında «İtə ataram, yada satmaram» fikri bu gün bizi mübarizəyə səsləyir. Bax budur Vətən sevgisi, vətənə bağlılıq! O, özünü bununla tələq etirdi». Sözlən həqiqi mənasında böyük sənətkarlar həm şəxsiyyətləri ilə ən yaxşı keyfiyyətləri cəmiyyətə tələq edirlər, həm də yaradıcılıqları ilə insanlara ali duyğular aşılırlar. Bu mənada bu gün də Mir Cəlalin özünün tələqini hiss edirik. Həm yadigar nəsil şəcərəsində, həm də əbədiyaşarı yaradıcılığında. Çox incə bir məqamdır. Həm də xalqımızın tarixi taleyi ilə nə qədər bağlıdırsa, bu günü ilə də elə o dərəcədə bağlıdır. Xalqa məsələsi... Çox-çox əvvəllər dediyim həmin sözlərə qayıtmaq mənim özümə də məmnunluq gətirir: «Mir Cəlal Paşayevin toxuduğu xalçasını xariciyə satmayan qadın obrazında böyük fəlsəfə duyulur. Biz o əsərləri oxuyub, torpaqlarımızın müdafiəsinə qalxmalıyıq. Oradan gəlir bizə bu çağırış, oradan aşılanır bizə bu Vətən sevgisi. Onun «Bir gəncin manifesti» bizi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edir ki, savaşa yalnız torpaq, vətən uğrunda ola bilər. Bu idi onun yaradıcılığının cəmiyyətə aşılacağı məğzi, istiqaməti, mayası...»

Bu gün Azərbaycan torpaqlarının xeyli hissəsi işğaldadır. Tarixi torpaqlarımızın isə çoxundan məhrum olmuşuq. Ulularımızın miraslarına sahib olmaq üçün keçmişimizi, tariximizi yaxşı öyrənməliyik. Ulularımızın yaddaşımızda olan şəxsi dinləməliyik. Bu səslərdən biri də, bəlkə, ən önəmliyi də Mir Cəlalin manifestidir. Manifest bizim tarixi, mənəvi yaddaşımızın açardır. Biz yeni nəsil gəncliyə bu açara sahib olmağın yolunu öyrətməliyik.

Xalq arasında belə bir söz var; deyirlər ki, çox bulanıq sular duruldu. Ancaq mənim tələyimdə həyatımda Mir Cəlal bulağı elə əvvəldən duru idi. Yazıçı kimi Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığının ətraflı, əhatəli tədqiqi deməzdim ki, qənaətbəxş deyil, yaxşıdır. Amma düşünürəm ki, onun elə ideyaları, elə mətnaltı düşüncələri var ki, hələ bu gün də axıracan açılmayıb. Bəlkə, elə «Açıq kitab» romanını yada salaq. Zənnimcə, zamanları özünün daxili-mənəvi mühitində eridib ona yazıçı nəzəri ilə təfəkkür donu geyindirən sənətkar bu əsərində çox dərin mətləblərə toxunur. Ona görə də bu tipli sənətkarların əsərlərini tədqiq edərkən əsas açar kimi onların dövrü əsas götürülməkdən başqa, şəxsiyyətləri, sənətə münasibətləri, psixoloji, mənəvi keyfiyyətləri də diqqətdən qaçırılmamalıdır. Yalnız o zaman biz yazıçının araya-ərsəyə gətirdiyi əsərlərin alt qatında nələrin yatdığına daha dəqiq öyrənə, açıqlaya bilərik.

Zənnimcə, yeni nəsil tədqiqatçılar bu məsələləri diqqətdən qaçırmayacaqlar. Sənətkarın ölməz obrazlarını - istər tədqiq elədiyi, istərsə də tənqid elədiyi obrazlarını araşdırarkən günümüzlə səsleşən məqamlara diqqət edəcək, sənətkar sözünün siqletini, dəyərini göstərə biləcəklər.

...Bəzən insanlar elə bilirlər ki, dövr keçir, əvvəlki səhifələr bağlanır, ancaq mənim üçün belə deyil. Mir Cəlal səhifəsi mənim yaddaşında bu gün də var və həm də tam inamla deyirəm ki, xalqımızın da yaddaşında bu səhifə bir həqiqətdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının tarixini rəsmi sənədlər baxımından 1300 ildən o tərəfə götürürlər. Zənnimcə, bu tarix çox qədimdir. Çünki biz böyük türk mənəvi mühitinin yetirməsiyikse, təkcə Oğuz dövrü ilə kifayətlənməməli, Orxon-Yeniseyi də mənəvi tariximizin başlanğıc sırasında görməyi bacarmalıyıq. Yəni bu, çox zəngin bir tarixdir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının xüsusi bir zirvəsidir. Bu zirvədə Mir Cəlalin də öz yeri var. Bu gün mən öz müəlliminin adı, ünvanı, xatirəsilə fəxr edirəm.